

Recensie Levermosflora

Besproken boek: Gradstein, S.R. & H.M.H. van Melick, 1996. De Nederlandse Levermossen en Hauwmossen. Flora en verspreidingsatlas van de Nederlandse Hepaticae en Anthocerotae. St. Uitgeverij KNNV, Utrecht.

De literatuur over mossen is verrijkt met een boek over de Nederlandse lever- en hauwmossen. De publicatie van Touw en Rubers over de Nederlandse bladmossen ging in 1989 hieraan vooraf. Terwijl de "Bladmosflora" is geschreven door professioneel werkzame bryologen, is de "Levermosflora" het eerste boek dat geheel door vrijwilligers onder auspiciën van de Bryologische en Lichenologische Werkgroep van de KNNV tot stand is gekomen. Dat op zich is een bijzondere prestatie.

De levermosflora is geheel gebaseerd op een recente revisie van al het herbariummateriaal dat beschikbaar is in de Nederlandse instituutsherbaria aangevuld met collecties uit verschillende privé-herbaria van Nederlandse bryologen. In totaal betreft het maar liefst 27.500 herbariumcollecties. Naast de "godfathers" van de studie aan Nederlandse levermossen, Rob Gradstein en Huub van Melick, zijn nog een tiental andere personen bij deze revisie actief betrokken geweest. Elke bewerker heeft een bepaalde systematische groep binnen de lever- of hauwmossen onder zijn hoede genomen en al het herbariummateriaal daarvan nauwkeurig en vooral kritisch bekeken, een ware monnikenklus. Daarnaast zijn er nieuwe soortbeschrijvingen en determinatietabellen voor de betreffende systematische eenheid (familie of geslacht) door de bewerkers geschreven.

Dat de Bryologische en Lichenologische Werkgroep ook niet over twee nachten ijs is gegaan, blijkt uit het Voorwoord. Daarin worden alle overige personen genoemd die hetzij via computerprogrammatuur, met wetenschappelijk advies, danwel met kritisch commentaar of door het aanleveren van illustraties een bijdrage aan het boek hebben geleverd. Eén van hen wil ik hier apart noemen: Koos Landwehr, de bekende illustrator van tal van plantensoorten en auteur van diverse plantenatlassen. Verreweg de meeste (detail-)tekeningen van het uiterlijk van

de circa 130 soorten lever- en hauwmossen die in ons land voorkomen, zijn van zijn meesterhand.

Het boek als geheel is overzichtelijk ingedeeld in een tiental hoofdstukken. Aan alle aspecten waaraan een flora op wetenschappelijke grondslag dient te voldoen, wordt voldaan. Het inleidende hoofdstuk behandelt de opzet van het boek en het onderzoek dat hieraan ten grondslag ligt gevolgd door hoofdstukken over het voorkomen in ons land, de morfologie en de classificatie van levermossen en hauwmossen.

Bezien we de flora vanuit het oogpunt van classificatie dan blijkt, dat de revisie nieuwe inzichten op taxonomisch gebied heeft opgeleverd. Binnen het taxon *Cephalozia bicuspidata* worden geen variëteiten meer onderscheiden en *Chiloscyphus pallescens* wordt nu tot *C. polyanthus* gerekend. Twee *Lophozia*-soorten zijn van naam veranderd en behoren na de revisie tot het geslacht *Lelocolea*. Bij de hauwmossen worden *Anthoceros agrestis* en *A. punctatus* als twee soorten opgevat. Het doorspitten van alle collecties heeft ook nieuwe soorten voor ons land opgeleverd: *Nardia insecta*, *Lophozia grandiretis*, *Scapania gracilis* en *S. lingulata*, *Lophocolea semiteres*, *Porella pinnata* en *Anthoceros caucasicus*. De laatste is aangetroffen in Utrechtse herbariumcollecties. Het materiaal is verzameld in 1924. Opmerkelijk is het onlangs terugvinden van de soort op circa 5 kilometer afstand van de oorspronkelijke standplaats.

Tot de kern van het boek behoren de soortbeschrijvingen en natuurlijk de determinatietabellen. Heel handig zijn de naamregisters, één met wetenschappelijke namen en een tweede met de Nederlandse. Bij de wetenschappelijke naamgeving staat ook de auteur vermeld en dat is nuttig voor de gebruiker.

De soortbeschrijvingen vind ik het beste wat de flora heeft te bieden. Bij elke soortbeschrijving zien we op de linkerpagina de soort met alle relevante kenmerken afgebeeld en op de contrapagina een bondige tekst die het uiterlijk van de soort goed weergeeft. De hieraan toegevoegde gegevens over het wereldareaal, voorkomen in Nederland, ecologie, fertiliteit, variabiliteit, een vergelijking met verwante soorten

en verwijzingen naar de literatuur maken de soortbeschrijvingen tot het meest informatieve deel van deze flora. Een gemis vind ik het ontbreken van de rode lijst-codering bij de betreffende soorten. Dit is des te pregnanter als we bedenken, dat maar liefst de helft van de Nederlandse soorten op de rode lijst voorkomt. Dit aspect wordt overigens wel in de paragraaf "Voor- en achteruitgang" genoemd maar verdient extra aandacht, bijvoorbeeld zoals in de 22^e editie van Heukels' Flora van Nederland.

Verder zou ook bij elke soortbeschrijving een verwijzing naar een bestaande landelijke systematische (Botanisch Basisregister), ecologische en of vegetatiekundige typering nuttig zijn geweest. Dit laatste kan men bijvoorbeeld gebruiken bij het ecologisch typeren van standplaatsen waarin de betreffende lever- en hawmossen voorkomen of maken het boek ook geschikt als bron van informatie voor het opstellen van natuurdoeltypen waarin deze plantengroepen een belangrijke plaats innemen.

Maar het boek biedt ook andere informatie. Zo zijn er een aantal algemene en zeer leesbare hoofdstukken. Eén daarvan is die over het voorkomen van levermossen en hawmossen in ons land. Nuttig voor degenen die geïnteresseerd zijn in ecologische geörienteerde landelijke overzichten, zoals de relatie met de bekende Floradistricten of de beschrijvingen van 14 algemene standplaatsen. Wat mij betreft had aan elke standplaatsbeschrijving ook de mate van bedreiging en suggesties voor specifieke inrichtings- en beheersmaatregelen ter verbetering van de standplaats opgenomen kunnen worden.

Illustratief voor de duidelijk toegenomen studie aan mossen in ons land vind ik de 2 kaartjes in het hoofdstuk over het voorkomen van levermossen en hawmossen in Nederland. In deze kaartjes staat het aantal levermossoorten per atlasblok vóór en na 1950 afgebeeld. We zien veel meer stippen op de kaart van na 1950. De milieu-omstandigheden zijn voor veel levermossen en hawmossen echter aanmerkelijk verslechterd. Denk bijvoorbeeld aan de negatieve invloeden van verdroging en vermessing, welke de laatste decennia steeds duidelijker naar voren zijn gekomen. Uit genoemde kaarten blijkt duidelijk de toegenomen aandacht voor de studie van deze plantengroepen. In een

aantal gevallen kunnen we op de kaart van na 1950 duidelijk het activiteitenpatroon van sommige actieve bryologen aflezen. Ook de auteurs constateren in hun boek dat de zogenaamde inventarisatie-effecten bij de studie van levermossen en hauwmossen in de verspreidingspatronen op de kaart een duidelijke rol meespelen.

Bij de determinatietabellen vind ik het een gemis, dat diagnostische tekeningen ter ondersteuning van de determinatie geheel ontbreken. De minder ervaren gebruiker van het boek zal regelmatig genoodzaakt zijn het hoofdstuk Morfologie en Terminologie op te slaan of dient illustraties elders in het boek te raadplegen. Ofschoon dit hoofdstuk goede aanknopingspunten biedt voor het gebruik van de determinatietabellen met name voor minder geoefende gebruikers, valt op dat illustraties slechts spaarzaam zijn toegepast. Steeds wordt men verwezen naar figuren elders in het boek en daarbij zonder paginavermelding. Voor een beginnend bryoloog wordt dat flink bladeren! Een goed voorbeeld van ondersteunende tekeningen bij de determinaties vind ik de geheel herziene uitgave van de "Kleine Kryptogamenflora" van Frey, Frahm, Fischer en Lobin (1995).

Het formaat van deze flora maakt haar meer geschikt als naslag- en determinatiewerk achter het bureau dan als veldflora. Ik hoop dat in de nabije toekomst een bundeling van de gegevens uit de recent gepubliceerde flora's en de binnenkort te verwachten veenmosflora aangevuld met tekeningen van veldkenmerken zullen leiden tot een nieuwe en geactualiseerde bryologische veldflora. Hiermee kan de sterk toegenomen belangstelling voor onze mosflora weer een extra impuls krijgen.

Deze flora kan ruimschoots de toets der wetenschappelijke kritiek doorstaan, ziet er bijzonder verzorgd uit en is voor een redelijke prijs verkrijgbaar. Al met al een boek, dat in de boekenkast van geen enkele Nederlandse bryoloog mag ontbreken.

Een pure aanwinst voor de Nederlandse bryologische literatuur.

Ben Kruijsen